

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ Я- КОНЦЕПЦІЇ В ПІЗНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ЯК ЧИННИКА КОНФЛІКТНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ

Конфлікт як засіб виявлення власних домагань займає чільне місце в онтогенетичному розвитку особистості. Виокремлення конфлікту, як специфічної форми діяльності має місце в сучасній психологічній науці. Існування багатозначних визначень даного процесу засвідчує різноманітність характерних ознак та форм прояву. Можна вказати, що до чинників детермінації конфліктів належить специфіка ситуації інтерперсональної взаємодії, суб'єктивна причинність та форми об'єктивної реальності.

Специфіка ситуації інтерперсональної взаємодії, як чинник конфлікту визначається особистісними передумовами, які детермінуються психічними рисами (тривожність, агресивність, ригідність мислення) та психічними станами (стійкий стан фрустрованості). Основу причинності конфліктних реакцій особистості складають внутрішньоособистісні конфлікти, конфліктність та конфліктна особистість, а також екстернальний локус контролю та акцентуований характер особистісних рис. Об'єктивна реальність виступає умовою адаптації та соціалізації індивіда. Зокрема, виникнення негативних умов об'єктивна реальність зумовлює порушення у психічному розвитку особистості, впливає на формування поведінкових патернів та, як один із негативних наслідків, конформістські реакції особистості.

Таким чином, можна констатувати, що основними складовими виникнення конфлікту – специфічної форми людської діяльності, є особистість як суб'єктивний чинник, з її особливостями розвитку психічних рис і станів та наявність об'єктивної ситуації, що проектується соціальним оточенням і активізує особистісні реакції, як необхідні умови у вирішенні ситуацій непорозумінь.

Актуальність даної проблематики зумовлена необхідністю встановлення причин виникнення конфліктних форм поведінки в пізньому юнацькому віці і, як наслідок, існування протирічливих тенденцій між особистісним розвитком індивіда та соціальною ситуацією інтерперсональної взаємодії. Відповідно до актуальності проблематики, метою нашої статті є теоретичний розгляд впливу розвитку Я-концепції на соціалізацію в пізньому юнацькому віці. В даному випадку, ми прагнемо розглянути Я-концепцію як одну із першопричин конфліктної взаємодії і, як наслідок, порушення у розвитку даного явища, виникнення конфліктних форм поведінки індивіда, саме в пізньому юнацькому віці.

Розвиток особистості і відповідний прояв конфліктних реакцій знаходиться в тісному взаємозв'язку, і певним чином обумовлюється успішністю формування ідентичності. Науковці визначають і розглядають ідентичність з двох позицій: ідентичність як процес збереження і підтримка особистістю власної цілісності,

тотожності, нерозривності історії власного життя; ідентичність як стійкий образ "Я", усвідомлення в собі певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, які визнаються своїми, істинними [5].

Розвиток ідентичності характерний для "кризи початку" і завершується в пізньому юнацькому віці новоутворенням розвиненої самосвідомості, самовизначеності при переході до дорослості. З урахуванням специфіки вікового етапу юності, а саме, пізній юнацький вік, на нашу думку, найбільш об'єктивно відображує необхідність ідентичності для особистості в даному віковому етапі, визначення даного процесу, як стійкості образу "Я".

Доцільно розглянути сутнісні характеристики ідентичності пізнього юнацького віку, адже процес ідентичності спостерігається протягом усього онтогенезу особистості. Еріксон визначає, що специфіка ідентичності в юнацькому віці зумовлена необхідністю особистість до злиття з ідентичністю інших. Та водночас, індивід є амбівалентним, як почуття інтимності та істинності у стосунках, так і протилежне почуття ворожості викликають у нього одні і ті ж суб'єкти взаємодії. Протирічні тенденції в розвитку ідентичності на даному віковому етапі виражаються в потребі збереження особистісного простору, автономії з одночасним прагненням до близькості. Саме поява новоутворення, яке засвідчує успішне проходження кризи та формування ідентичності, є вміння особистості створювати істинну близькість з оточуючими людьми [5]. Одним із чинників формування даного аспекту є стійка позитивна Я-концепція індивіда.

В науковій літературі Я-концепція визначається як сукупність уявлень людини про те, яка вона у всіх своїх власних проявах, можливих і дійсних, сутніх і другорядних [5]. Основні структурні компоненти Я-концепції детально розроблені Р. Бернсом, а саме: "реальне Я" (самоустановки на уявлення особистості про те, якою вона дійсно є в самосприйнятті себе й у теперішньому часі); "ідеальне Я" (самоустановки та уявлення особистості про власний бажаний образ в майбутньому); "дзеркальне Я" (самоустановки та уявлення особистості щодо сприйняття її оточуючими) [4]. Саме порушення у розвитку самоустановки на прийняття іншими особистості призводить до актуалізації "Я-ідеального" і, як наслідок, неадекватність самооцінки, яка нівелює реальний образ Я.

Об'єктивна і адекватна самооцінка, як зазначає Н. І. Повякель, є важливою умовою не тільки успішних і конструктивних взаємостосунків, але і працездатності, душевної рівноваги і сприятливої психологічної атмосфери. Водночас, недостатня адаптивність і проникливість у спілкуванні безпосередньо пов'язані з заниженою самооцінкою, для компенсації якої і створюється "зверхдосконалий ідеальний образ". Прагнення жити відповідно до нереального ідеалу чи надмірні домагання до оточуючих, які спроектовуються "ідеальним Я" призводять до порушень в інтерперсональній взаємодії. Аналогічно, завищена самооцінка проектує конфліктність особистості, і як один можливий із наслідків, ігнорування людиною

розриву між “ідеальним Я” і власними негараздами, які призводять до порушень поведінки індивіда [4].

Я-концепція в пізньому юнацькому віці – це не просто сформована система в сприйнятті особистістю реального Я та гармонійне поєднання рівня домагань “Я-ідеального” і позитивне об’єктивоване дійсністю самосприйняття себе з урахуванням очікувань оточуючих. Я-концепція виступає однією з першопричин розвитку соціальної ідентичності, так як перехід у дорослість вимагає сформованих адаптивних механізмів, які забезпечують успішну реалізацію індивідуальної діяльності, реалізації особистісних схем і програм та подальшої соціалізації.

Нова соціальна ситуація розвитку вимагає від особистості, саме в пізньому юнацькому віці, самовизначення у сфері соціальних зв’язків, відповідальності за виконання діяльності, самоусвідомлення і свідоме прийняття нових соціальних ролей. Сформована соціальна ідентичність передбачає наявність усвідомлення себе єдиним цілим з конкретно визначеною соціальною спільністю. Та водночас, процес набуття соціальної ідентичності дає змогу індивіду не тільки позитивно співіснувати з певним соціальним оточенням, але і проектує конфліктну взаємодію [3].

Формування ідентичності в пізньому юнацькому віці і подальше розширення на соціальний фактор життєдіяльності особистості передбачає і сформованість ціннісно-мотиваційної сфери індивіда. Саме порушення балансу між прагненням до досягнень і наочний реальний результат діяльності спричинюють конфліктність у поведінкових реакціях індивіда. Як один із негативних наслідків такої ситуації є утворення стійких психічних станів особистості, які в подальшому розвитку визначаються як особистісна тривожність, агресивність, негнучкість у сприйнятті реалій оточуючого середовища. Доцільно зазначити неабияку негативну значущість в даному процесі стану фрустрованості особистості.

Занюк С. С. визначає, що первинною особливістю мотивації людини є прагнення змінювати оточення в бажаному напрямку, бути ефективною причиною подій. Розвиток мотивації розглядається як розвиток почуття особистісної причинності або почуття того, що сама людина є причиною і джерелом власної поведінки [2]. Саме прагнення до змін сутнісною основою якого є мотиваційний компонент і поєднання амбівалентності, невміння створювати взаємодію з істинними прагненнями, проектує конфліктні форми поведінки в пізньому юнацькому віці. Намагання досягти особистісно значущих цілей, з наявною відсутністю внутрішньо особистісних передумов у формі досвіду взаємодії сприяє створенню даних форм в поведінці особистості.

На сьогодні в науковій літературі не досить чітко подається визначення конфліктної особистості та конфліктності особистості. Саме визначення і чітке розмежування даних форм прояву конфлікту дало б змогу зорієнтуватися у причинах конфліктності в пізньому юнацькому віці. На нашу думку, визначена проблематика вимагає подальшого теоретичного аналізу і експериментального підтвердження.

Як вже зазначено, однією із передумов конфліктних форм поведінки, на нашу думку, є порушення у розвитку Я-концепції індивіда. Виходячи з того, що Я-концепція є єдністю раціонального та емоційного, оскільки знання про себе завжди супроводжуються переживанням того, що людина в собі відкриває, усвідомлює та регулює. Розвиток Я-концепції передбачає розвинуту самосвідомість і проявляється в усвідомленому представленні особистості про себе, обумовлює наявність рефлексії, діалогічного мислення, схильності до самоаналізу своїх почуттів, вчинків та дій [4]. Саме дані аспекти, їх сформованість, дозволяє особистості подолати кризу початку і перейти в новий віковий етап життєдіяльності, або ж у сформованість ідентичності з необхідними соціальними аспектами. Адекватна усвідомлена самооцінка, як структурний компонент, сприяє позитивному формуванню Я-концепції, і як наслідок, створення інтерперсональної взаємодії на конструктивних засадах з подальшим переходом у світ дорослості і особистісної відповідальності.

Враховуючи вищезазначене можна зробити висновок:

- Конфлікт у його позитивному розвитку активізує процес і становлення особистості під час переживання кризи початку і переходу до дорослості в пізньому юнацькому віці.

- Конфлікт може бути конструктивним та деструктивним в залежності від ситуативних об'єктивованих оточуючою дійсністю чинників та особистісних передумов.

Основою конфліктності в пізньому юнацькому віці виступають психічні риси (тривожності, агресивності та ригідності), психічні фрустраційні стани, порушення у розвитку Я-концепції і, як наслідок, несформована ідентичність.

Одним із необхідних новоутворень пізнього юнацького віку є соціальна ідентичність як необхідний чинник подальшої соціалізації особистості.

Використана література:

1. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986.
2. Занюк С.С. Психология мотивации: Навч. посібник. – Київ: “Либідь”, 2002.
3. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта. – К.: МАУП, 2002.
4. Пов'якель Н.І. Характеристики Я-концепції як чинника продуктивності саморегуляції професійного мислення у вирішенні конфліктів // Актуальні проблеми психології, 2003. – С. 43-47.
5. Психология личности: Словник довідник / За ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001.

Аннотація

В статті представлений теоретичний аналіз особливостей розвитку личности в позднем юношеском возрасте. Рассмотрены основные предпосылки возникновения конфликтных форм поведения на данном возрастном этапе.